

κάρπου ἐρεῦνης καὶ σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν κυρίως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὑφῆς περαιτέρω, τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ τούτου τοῦ πνεύματος. Τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ κόσμον καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ μεθόδους ἐκληροδότησεν ὁ Dilthey τῷ προσφιλεῖ αὐτοῦ μαθητῇ, ὅστις, ὡς ἐκεῖνος, ταχέως ἐκτῆσατο αἴγλην καὶ περιωπὴν διδασκάλου παγκοσμίου φήμης. Ὡς ὁ Dilthey, οὕτω καὶ ὁ Spranger ἐπιτηδείως, γονίμως καὶ εὐκάρπως συνάπτει πλουσίαν ἱστορικὴν γνῶσιν μετὰ βαθέος καὶ πυκνοῦ φιλοσοφικοῦ λογιμοῦ, λεπτὴν καὶ ὀξειαν ἐπιστημονικὴν ἀντίληψιν, σωφροσύνην καὶ κρίσιν μεθ' ὑψηλῆς καὶ ἀκάμπτου ἰσχύος πρὸς εὐτακτον συγκρότησιν, διάρθρωσιν καὶ παράστασιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν εἰκόνων τοῦ πνευματικοῦ καὶ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου. Παρὰ τοῦ Dilthey ἤντησεν ὁ Spranger ἀφθόγως τε καὶ ἐπιμελῶς ἱστορικὴν συνείδησιν σοβαρᾶς ἰσχύος καὶ καθαρότητος, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ εὐρυτάτην γνῶσιν τῆς ἀπεριορίστου καὶ ἀεναίου, εὐμεταπτώτου καὶ ἀσταθμῆτου ἀβεβαιότητος καὶ διαρροῆς τῶν ἱστορικῶν σχέσεων καὶ συνθηκῶν, δεινὴν εὐχέρειαν πρὸς ἔλεγχον καὶ ἐκτίμησιν δι' ὀξυτάτου κριτικοῦ βλέμματος τῶν παντοειδῶν τραγικῶν συγχύσεων καὶ ταραχῶν, τῶν κοινωνικῶν ἀναστατώσεων καὶ ἀνατροπῶν, ἐν αἷς τῆς ἱστορίας ὁ ἀκάμπτος καὶ ἀμείλικτος ῥοῦς ἐμπλέκει πολλάκις καὶ συστρέφει τὸν ἀνθρώπον. Ὁ Dilthey μετὰ τῶν θεωριῶν αὐτοῦ ἀπετέλει παρὰ Spranger ἕν τι σφαίρα ἐναρμονίου καὶ εὐτυχοῦς ἀναλογίας τὴν ἀντίρροπον δύναμιν ἔναντι τοῦ ἄλλου ἐκείνου πνευματικοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ Wilhelm v. Humboldt, οὗ τὰ περὶ ἀνθρωπισμοῦ διδάγματα μετὰ τῆς αἰσθητικῆς αὐτῶν καὶ βαθύτατα ἰδεολογικῆς χροιάς ἐκινουῦντο κατὰ μέγα μέρος ἐν τῷ ἀραχνούφει καὶ ἀσυλλήπτῳ κόσμῳ τῶν ὄραίων μὲν καὶ μεστῶν ἠδύτητος καὶ χαρᾶς, ἀτελέστων ὁμῶς, κούφων καὶ ματαίων, ὀνειρῶν. Ἐπὶ πλέον ὁ ἐν Βερολίῳ γεννηθεὶς καὶ ἐκεῖ μέγας ἀύξηθεις Spranger ἐκτῆσατο ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρίστην γνῶσιν τῆς ἱστορίας δημιουργούσης ἰσχύος τοῦ κράτους, ἣτις ἐναργῶς ἐξειλίσσετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐ μόνον ἐν τῇ περιοχῇ τῆς παραδόσεως καὶ τοῦ παρελθόντος βίου, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀτελευτήτῳ σειρᾷ εἰκόνων καὶ γεγονότων ζώσης καὶ ἀμέσου θέας. Παράδοσις καὶ γεγονότα ἀμέσου ἀντιλήψεως κατέστησαν αὐτὸν ἱκανόν, ὅπως εὐτόλμως ἐκάστοτε ἐπικρίνη τὰ ἀπατηλὰ καὶ ἀβάσιμα κηρύγματα τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς κυβερνήσεως περὶ προκοπῆς καὶ εὐδαιμονίας τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους, περὶ ὀλβίου εὐημερίας τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ ἐπὶ σειρὰν ἑκατονταετηρίδων τοῦ μέλλοντος. Πάντως, ἵνα ἐπανέλθω εἰς τὸν χῶρον τῆς καθαρᾶς ἐπιστήμης, ἀμφοτέρω οἱ ἐν λόγῳ φιλόσοφοι, Dilthey τε καὶ Spranger, ἐγένοντο ῥηξικέλευθοι δημιουργοὶ τῆς «νοούσης» ψυχολογίας, ἣτις ἐναντία εἶναι τῆς αὐστηρῶς καὶ μονοπλεύρως «πειραματικῆς» καὶ «αιτιολογούσης» ψυχολογίας.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ νεαρὸς Spranger ἐκτενῶς ἀνέπτυξε καὶ ὑψωσεν εἰς σταθερὰν καὶ ἀκλόνητον ἀρχὴν τὴν θεμελιώδη ἐπιδίωξιν καὶ τάσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Schleiermacher βαθύτατα ἐπηρεασμένης ψυχολογίας τοῦ Dilthey πρὸς ἔρευναν καὶ μελέτην τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος ἐν συνδυασμῷ πάντοτε μετὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς. Ὁ Spranger ἐδιδάσκετο καὶ ἅμα ἐδίδασκεν, ὅτι τὰ ψυχικὰ συμβάντα καὶ τὰ συνθετικὰ βιώματα δέον, ὅπως νοῶνται ἐκ τῆς θέσεως

αὐτῶν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐνότητος τοῦ βίου, ὅπως δὲ παραλλήλως τὸ σύνολον τοῦτο νοῆται ὡς τις σχέσις καὶ συνάφεια ἐμμόνου καὶ σταθερᾶς νομιμότητος. Οὕτω προήχθη ὁ Spranger εἰς εὖστοχον καθορισμὸν προβλημάτων καὶ τρόπου ἐργασίας, δι' ὧν θὰ ἠδύνατο, ὅπως ἡ εὐρύτατα τότε διαδεδομένη ψυχολογία τῶν ἀτόμων καταλλήλως ἀντικατασταθῆ διὰ τινος ἰδεαλιστικῆς συνθετικῆς ψυχολογίας, ἣτις τὰς πνευματικὰς συναφείας ἐννοεῖ ὡς εἰκόνας μεστὰς συνετῆς καὶ εὐμηχάνου ἀγγινοίας, εὐτάκτου ἐμμελείας καὶ εὐρύθμου χάριτος. Ἡ ἰδεολογικὴ αὕτη συνθετικὴ ψυχολογία ἐξ ἐπόψεως παιδαγωγικῆς κατέδειξεν ἑαυτὴν οὐσιωδῶς ὠφελιμωτέραν καὶ εὐφορωτέραν τῆς νοησιαρχικῆς συνειρητικῆς ψυχολογίας τοῦ Herbart, ἣς τὰ διδακτικὰ πορίσματα ἐπὶ μακρὸν καθώριζον καὶ ἐρρῶθιμιζον τὸν τρόπον λειτουργίας τῶν δημοτικῶν κυρίως σχολείων τῆς Γερμανίας. Ἡ μέθοδος τῆς θέας καὶ ἀντιλήψεως τῶν πραγμάτων ὑπὸ τὸν ἐνιαῖον καὶ συνολικὸν αὐτῶν τύπον ᾠδήγησεν εἰς τὴν σαφῆ καὶ σταθερὰν θέσιν τοῦ φαινομένου τοῦ «ἐγώ», τοῦ «τύπου ζωῆς» (Lebensform), ἣν ὀφείλει ἡ ἀγωγή, ὅπως πάντοτε ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν πρὸς ἐπιτηδεῖαν οὕτω, κατάλληλον καὶ καιρίαν ῥύθμισιν τῆς κατευθύνσεως καὶ τῶν ὁρίων τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐργασίας ἐδημιουργήθη συγχρόνως ἡ προϋπόθεσις ἀσφαλούς διαγνώσεως καὶ διασαφήσεως ὠρισμένων τύπων τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, δι' οὗ ὁ Spranger μεγάλως καὶ εὐτυχῶς ἐπλούτισε τὸ εὐρὸν πεδίον τῆς ἀτομικῆς ψυχολογίας. Λίαν ἐνωρὶς ὁ Spranger ἀνεγνώρισε τὴν ἀνάγκην ἀντιλήψεως καὶ μελέτης τοῦ ψυχικοῦ κόσμου ὡς ἐνότητος, ὅτε ἐξ ἐπόψεως συνθετικῆς ὀρθῶς νοοῦνται τὰ πνευματικὰ φαινόμενα. Ὁρμώμενος ὁ Spranger ἐκ τῆς διαγνώσεως, ὅτι ἡ ἰδιορρυθμία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐκ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν ἱκανοτήτων αὐτοῦ ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἠρεύνησε τὴν ἀξίαν τῶν διαφορῶν σχηματισμῶν πολιτισμοῦ καὶ τὰς ἀντιστοίχους περαιτέρω κατευθύνσεις ἀξίας τῶν διαφορῶν ἀνθρώπων. Εἰ καὶ ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχουσι πᾶσαι αἱ κατευθύνσεις ἀξίας, δεσπόζει παρὰ ταῦτα καὶ παρέχει ἐν γένει τὴν ἐννοίαν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ βίου παρὰ τούτῳ μὲν ἦδε, παρ' ἐκείνῳ δὲ ἄλλη τις, κατεύθυνσις ἀξίας. Διὰ τῆς ἐμβριθυοῦς ταύτης παρατηρήσεως ἐκτίησάτο ὁ Spranger τὰ ἐξ ἐκεῖνα «ἰδεώδη θεμέλια τῆς ἀτομικότητος», ἃ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἔργῳ αὐτοῦ ⁽¹⁾ ὡς «τύπους ζωῆς» (Lebensformen) τοῦ θεωρητικοῦ, οἰκονομικοῦ, αἰσθητικοῦ, κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἀνθρώπου περιέγραψεν. Καταλιπὼν ὁ Spranger ἐσκεμμένως τὴν μακρὰν τῆς πραγματικότητος κειμένην καὶ οὕτως ἀλλοτριαν οὔσαν πάσης ἀληθείας ἀφηρημένην ἐκείνην θεωρίαν καὶ σύνθεσιν τῶν πραγμάτων ἐλέγχει τὴν ὀρθότητα τῆς ἀφετηρίας, τῆς μεθόδου καὶ τῶν πορισμάτων αὐτοῦ ἔχων πρὸ

¹ Lebensformen ἐν: Festschrift für Alois Riehl. Von Freunden und Schülern zu seinem siebenzigsten Geburtstage dargebracht. Halle a. S. 1914, σσ. 413—522 (=ἀντ., Lebensformen. Ein Entwurf. Halle 1914). Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit. Tübingen 1950⁸. Τὴν πρώτην τῶν ἐργασιῶν τούτων μετέφρασεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὁ Δούβαρις: Εἶδη ζωῆς. (Σχεδίασμα). Ἐν Ἀθήναις 1916 [1917].

ὀφθαλμῶν τὸν συγκεκριμένον καὶ ἀληθῆ βίον καὶ τὰς παντοειδεῖς αὐτοῦ ιστορικὰς σχέσεις καὶ συναφείας. Τὴν εὐστοχὸν κατάταξιν τῶν πορισμάτων αὐτοῦ ὀφείλει ὁ Spranger τῇ ἀδιακόπῃ παρατηρήσει τοῦ πράγματι ὑπάρχοντος βίου, οὗ τὸ περιεχόμενον μόνον παρ' ἐκείνῳ ἀποτελεῖ εὐτονον καὶ ἰσχυρὰν περιοχὴν φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης καὶ ἐμβαθύνσεως, ὅστις συνημμένος εἶναι μετὰ τοῦ περιεχομένου τούτου ἐν ἔργοις τε καὶ λογισμοῖς καὶ συχνὴν παραλλήλως ἀναστροφὴν ἔχει πρὸς τὴν ἱστορίαν, ἐν ᾗ τὸ κάλλιστον τμήμα τοῦ ἰδίου αὐτοῦ βίου ῥιζοβολεῖ καὶ ἀκμάζει.

Οἱ οὕτω κτηθέντες «τύποι ζωῆς» ἀπειργάσαντο πλουσίως τὴν φιλοσοφικὴν θεμελίωσιν τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Spranger, εἰδικώτερον δὲ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ὑπ' αὐτοῦ λαμπροτάτης θεωρίας περὶ τῶν ἰδεωδῶν μορφώσεως καὶ παιδείας καὶ περὶ τῆς ψυχολογίας τοῦ παιδαγωγοῦ. Πρὸ παντὸς ὅμως ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ : *Psychologie des Jugendalters* ἔκλωσεν ὁ Spranger περαιτέρω τὰ νήματα τῶν «τύπων ζωῆς» ('). "Εμπλεως ἀγάπης πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ βαθέως συνεχόμενος ὑπὸ τῆς βουλήσεως πρὸς ἀντικειμενικὸν ἔλεγχον τῶν πραγμάτων διδάσκει ὁ Spranger τὸ καθήκον, ὅπως τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ ἐφηβικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ ὡς ὅλον τι ἀδιαίρετον θεωρῶμεν, ὡς τι σχῆμα ἰδίου τύπου καὶ κύρους, ἰδίας ἀξίας καὶ ὠραιότητος, ὅπως ἐκτενῶς διασαφῶμεν καὶ διαφωτίζωμεν τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐξελέξεως τῆς νεότητος καὶ ὅπως τέλος εὐκρινῶς κατανοῶμεν τὴν συνθετικὴν συγκρότησιν τῶν νεανικῶν εἰδικῶς τρόπων βιώσεως. Τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τούτου, ὅπερ 26κίς μέχρι τοῦδε ἐξεδόθη, εἰς πολλὰς δὲ εὐρωπαϊκὰς καὶ ἀσιατικὰς γλώσσας μετεφράσθη, διηυρύνθη βραδύτερον διὰ τῆς δημοσιεύσεως ἐργασιῶν εἰς τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἀγωγῆς τῆς νεότητος ἀναφερομένων (*). Πολυάριθμοι διδάσκαλοι καὶ ἱερεῖς, ἐπι-

¹ *Psychologie des Jugendalters*. Leipzig 1924. Heidelberg (1960¹⁰). Τὸ ἔργον τοῦτο μετέφρασεν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὁ Δούβαρις : *Ἡ ψυχολογία τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας*. Ἀθήναι 1926. 1956².

Πρὸβλ. W. Oelrich, *Sprangers geisteswissenschaftliche Psychologie* ἐν : *Pädagogische Rundschau* 16 (1962) 582—597.

² Πρὸβλ. κυρίως : *Weibliche Jugend in unserer Zeit. Beobachtungen und Erfahrungen von Jugendführerinnen*. Hrsg. von Hertha Siemering und Eduard Spranger. Leipzig 1932. *Jungmännererziehung unter psychologischen und nationalen Gesichtspunkten*. (Vortrag, im Okt. 1933 in Marinestationen und am 15. Febr. 1934 im Reichswehrministerium gehalten) ἐν : *Die Deutsche Volkskraft. Beilage zur «Deutschen Wehr»* 4 (1934) 89—91· 102—103· 115—116· 126—127· 134—135· *Zur Psychologie der Bildungsamkeit des Erwachsenen. Eine Skizze* ἐν : *Bildungsfragen der Gegenwart*. (Theodor Bäuerle zu seinem 70. Geburtstag am 16. Juni 1952). Gemeinsam mit Eduard Spranger und Walter Erbe hrsg. von Franz Arnold. Stuttgart 1953, σσ. 71—78· ἐν : *Die Berufliche Ausbildung*. 1954, σσ. 193—208. (Im Schlussteil veränd. Abdr. aus *«Bildungsfragen der Gegenwart. Festschrift für Theodor Bäuerle zum 70. Geburtstag»*. Stuttgart 1952) καὶ ἐν : *Bildungsfragen unserer Zeit*. Gemeinsam mit Eduard Spranger und Walter Erbe hrsg. von Franz Arnold. (Theodor Bäuerle, verstorben am 29. Mai 1956 in Stuttgart, zum Gedächtnis... zu seinem 70. Geburtstag am 16. Juni 1952 von Freunden und Mitarbeitern dargeboten. 2. Aufl. [von : *Bildungsfragen der Gegenwart*]). Stuttgart 1956, σσ. 73—90.

στήμονες και παιδαγωγοί, γονεῖς και κηδεμόνες πλουσίαν βοήθειαν και ἀφθόνους συμβουλὰς ἀντιλοῦσιν ἐκάστοτε ἐκ τοῦ κλασσικοῦ τούτου ἔργου.

Ἐν πάσαις ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Spranger, ἐν αἷς ἐρευνᾶται ὁ χαρακτήρ τῶν σχολείων και μελετᾶται ἡ ὑφῆ και ἡ ἀξία τῆς ἐν αὐτοῖς παρεχομένης τοῖς τρυφίμοις παιδεύσεως, ἀνακύπτει πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν μετ' αὐξούσης σαφηνείας και ἀκτινοβολίας ἡ ἐμπειρία και ἡ εὐβουλία τοῦ Γερμανοῦ παιδαγωγοῦ, ἡ ὀξεία αὐτοῦ διάνοια και ἡ σοβαρὰ αὐτοῦ ἐπιστημοσύνη, ἡ βαθεῖα ὑπ' αὐτοῦ γνώσις και τῶν ἀκροτάτων ἔτι και ἀπωτάτων σημείων τῆς ὑπούλης ἐπερχομένης κρίσεως τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅτε μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον αἱ πάσης ἀποχρώσεως περὶ κόσμου θεωρίαι ἀπῆλθον τὸ δικαίωμα καθορισμοῦ τῆς οὐσίας τοῦ σχολείου και τοῦ χαρακτήρος τῆς παιδείας και οὕτω τὸ σχολεῖον κατέστη πεδῖον ὀξυτάτων ἀγῶνων τῶν πολιτικῶν παρατάξεων, ὅτε θυελλώδεις κοινοβουλευτικαὶ συζητήσεις και ἀντιθέσεις εὐθεάτως ἐτίθεντο ἐν τῇ παιδείᾳ τὰ ζητήματα τῆς περὶ κόσμου θεωρίας ὑπὲρ τὰ ζητήματα τῆς ὀφειλομένης ὀργανώσεως ταύτης κατὰ τινὰ τρόπον, μετὰ πολλῆς ἐμπειρίας και ὑψηλοῦ κύρους ἀπεφῆνατο ὁ Spranger τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν ἐπιστημῶν και τῶν σχολείων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (1). Ἐν πολ-

Ἡ βλ. κυρίως: Stimmen führender Männer über die Not der Zeit: Eduard Spranger ἐν: Deutsche Gesellschaft für staatsbürgerliche Erziehung. Nr. 3. Berlin—Halensee 1918, σσ. 1—2. Die drei Motive der Schulreform ἐν: Monatsschrift für höhere Schulen 20 (1921) 260—274. Ἡ ἐργασία αὕτη περιλήφθη ἐν τῇ συλλογῇ: Kultur und Erziehung. Gesammelte pädagogische Aufsätze. Leipzig και δὴ και εἰδικώτερον ὡς ἕκτη μὲν ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1923³, ἣτις περιέχει τὰς ἐξῆς ἐργασίας: Die Hauptströmungen der Pädagogik vom Altertum bis zur Gegenwart (=Das Kind und die Schule. Ausdruck, Entwicklung, Bildung. [Hrsg.: Walter Krötzsch]. Dürr [1914], σσ. 3—14).—Luther.—Comenius (Ein Mann der Sehnsucht).—Jean Jacques Rousseau.—Hölderlin und das deutsche Nationalbewusstsein.—Die drei Motive der Schulreform.—Die Bedeutung der wissenschaftlichen Pädagogik für das Volksleben.—Grundlegende Bildung, Berufsbildung, Allgemeinbildung.—Das Problem des Aufstieges.—Die Erziehung der Frau zur Erzieherin.—Eros.—Von der ewigen Renaissance και ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1925³, ἣτις περιέχει τὰς ἐξῆς ἐργασίας: Luther.—Comenius (Ein Mann der Sehnsucht).—Jean Jacques Rousseau.—Goethe und die Metamorphose des Menschen.—Hölderlin und das deutsche Nationalbewusstsein.—Die drei Motive der Schulreform.—Die Bedeutung der wissenschaftlichen Pädagogik für das Volksleben.—Grundlegende Bildung, Berufsbildung, Allgemeinbildung.—Das Problem des Aufstieges.—Die Erziehung der Frau zur Erzieherin.—Eros.—Von der ewigen Renaissance, ὡς ἐβδόμη δὲ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ 1928⁴, ἣς τὸ περιχόμενον καταγράφη ἤδη ἀνωτέρω. Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule. Rede, gehalten auf der 53. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Jena am 27. Sept. 1921. Leipzig—Berlin 1922, 1925³. Die wissenschaftlichen Grundlagen der Schulverfassungslehre und Schulpolitik. Berlin 1928 (=Abhandlungen der Preuss. Akad. der Wiss. Phil.—hist. Kl. 1927, 3) (=ἀνάτ., Berlin 1928). Recht und Grenzen des Staates in den Bildungsaufgaben der Gegenwart, ἐβδόμην ἐργασίαν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης συλλογῆς: Volk, Staat, Erziehung. Gesammelte Rede und Aufsätze και ἐν: Frei Bildung und Erziehung 14 (1932) 7—20. Zur Ge-

λαῖς ἐργασίαις αὐτοῦ ἐβεβαίον, ὅτι ἐλεύσεται ποτε ἡμέρα, καθ' ἣν θύελλά τις ὑψωθήσεται, ἣτις ἀκατάσχετος θὰ πνεύσῃ ἐπὶ τὴν ἐκπληκτον ἀνθρωπότητα. Τὴν ἀκρόασιν ἀτερποῦς τινος διαλέξεως θὰ ἠδύνατό τις, ὅπως ἀποφύγῃ, ὅμως οὐδαμῶς δύναται τις, ὅπως διαφύγῃ τὰ ὀρμητικῶς ἐπερχόμενα γεγονότα, ὧν τὴν ἐγγύτητα πλεῖστα σημεῖα ἀψευδῶς προμηνύουσιν. Παρὰ ταῦτα ἐβεβαίον ὁ Spranger συγχρόνως, ὅτι ἐν τῇ ἐπιστήμῃ οὐδεμία ἔλλειψις προϋποθέσεων ἐξελίξεως καὶ προόδου ὑπῆρχεν. Ἡ ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος τοῦλάχιστον εἶναι μεστὴ προϋποθέσεων οὐ μόνον μεθοδικῶν, ἀλλὰ καὶ κοσμοθεωρητικῶν ῥητῶς, χαρακτῆρος. Τούτου ἕνεκα ἔδει, ὅπως μὴ ποιῆται τις πλέον χρῆσιν τῆς ἀπατηλῆς ῥήσεως περὶ ἐλλείψεως ἐν ταῖς ἐπιστήμαις τῶν ὀφειλομένων ἐν αὐταῖς προϋποθέσεων. Τὴν ἀγωγὴν εἶναι ἀδύνατον, ὅπως θεμελιώσωμεν ἐπὶ ἀρραγῶν βάσεων ἄνευ τῆς προϋποθέσεως ἠθικοῦ καὶ ὑγιοῦς θρησκευτικοῦ βίου. Ἡ κρίσις τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κόσμου ἔχει κυρίως τὴν αἰτίαν αὐτῆς ἐν τῇ θρησκευτικῇ κρίσει ('). Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ἡ ἀκάματος μέριμνα καὶ σπουδὴ τοῦ Spranger, ὅπως πάντας τοὺς τρόπους τῆς ζωῆς, πᾶσαν κατεύθυνσιν καὶ δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην, τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ κράτος, τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην στερεώσῃ ἐπὶ τῶν θεμελίων τῆς ἠθικῆς ἐκείνης, ἣν ἀπεργάζεται ἡ προσωπικὴ κυρίως τοῦ ἀνθρώπου συνάντησις μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ προσωπικὴ αὐτοῦ κλήσις πρὸς ὅσον τὸ δυνατόν ἀρτιώτερον τελείωσιν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ἀνθρωπιστικῆς διαμορφώσεως τοῦ βίου.

Ὅτε ὁ Spranger ἐδημοσίευσεν τὴν πρώτην συλλογὴν παιδαγωγικῶν πραγματειῶν ἐπὶ ζητημάτων ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀρτιώτερον τρόπον ἀγωγῆς καὶ μορφώσεως τῶν νέων, περιέλαβεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «Πολιτισμὸς καὶ ἀγωγή» (Kultur und Erziehung) ('). ἦν ἐν τῷ προλόγῳ ᾧδε διασαφεῖ:

«Ὁ παιδαγωγὸς ἔχει χρεῖαν ἰσχυρᾶς καὶ εὐρείας συνειδήσεως περὶ πολι-

schichte der deutschen Volksschule. Heidelberg 1949. Der Eigengeist der Volksschule. Heidelberg 1955. 1956². 1958³. 1960⁴. Πρὸς B. Bergmann, Dank der Volksschule an Eduard Spranger ἐν: Pädagogische Rundschau 16 (1962) 538—545. A. Rebe, Eduard Spranger und die Lehrerbildung αὐτ., σσ. 553—570.

¹ Πρὸς, κυρίως: Das Deutsche Bildungsideal der Gegenwart in geschichtsphilosophischer Beleuchtung ἐν: Die Erziehung 1 (1926) 7—27. 177—190. 473—492. 2 (1927) 142—164 (=ἀνάτ., Leipzig [1928]. 1929². [1931³]). Τὴν ἐργασίαν ταύτην μετέφρασεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὁ Β. Κ. Ἐξαρχος: Τὸ ἰδεώδες μορφώσεως τοῦ παρόντος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας. Ἐν Ἀθήναις 1930.

² Kultur und Erziehung. Gesammelte pädagogische Aufsätze. Leipzig 1919. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει τὰς ἐξῆς ἐργασίας: Die Hauptströmungen der Pädagogik vom Altertum bis zur Gegenwart.—Grundlegende Bildung, Berufsbildung, Allgemeinbildung.—Das Problem des Aufstieges.—Denkschrift über die Einrichtung der Auslandsstudien an den deutschen Universitäten (=Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik 11 [1916/17] 1025—1064).—Denkschrift über die Fortbildung der höheren Lehrer (=Monatsschrift für höhere Schulen 17 [1918] 65—77).—Von der ewigen Renaissance. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐξεδόθη ἐκ νέου τῷ 1928², 1925³ καὶ 1928⁴. Τὸ περιεχόμενον πασῶν τῶν ἐκδόσεων τούτων κατεγράφη ἤδη ἀνωτέρω.

τισμοῦ τὸν παρ' ἑμοὶ κρίσιμον καὶ ἀποφασιστικὴν σημασίαν ἔχοντα λογισμὸν τοῦτον ἐπεθύμουν, ὅπως καὶ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς ἔτι τῆς παρούσης συλλογῆς ἐκ νέου ἐκφράσω. Ἀλλὰ σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς περὶ πολιτισμοῦ συνειδήσεως ταύτης ἀποτελεῖ σύννους καὶ ἔμφρων σταθερότης, ἣτις οὐδαμῶς δύναται, ὅπως εὐθύς ἀμέσως καθ' ἑκάστην νεωτάτην μεταβολὴν τῶν καιρῶν διασαλευθῆ καὶ διαταραχθῆ. Ἀλλαχοῦ (¹) δορίζει ὁ Spranger διὰ βραχυτάτων τὴν οὐσίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς ὡς «κλήσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἐγρηγόρσεως, λῆψιν ὑπ' αὐτοῦ ἐν ἠθικῷ πνεύματι σταθερᾶς θέσεως ἔναντι τοῦ περιεχομένου τοῦ πολιτισμοῦ». Ἐχων τις πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς λόγους τούτους τοῦ Spranger καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐν γένει ἀναγνωρίζει εὐχερῶς, ὅτι ἡ περὶ πολιτισμοῦ συνείδησις ὡς εὐθύνη κυρίως καὶ ἀπολογία ὑπὲρ αὐτοῦ θεωρουμένη ἀποτελεῖ τὸ θεμελιώδες κίνητρον τοῦ ἐπιστημονικοῦ λογισμοῦ τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ καὶ τὸ κύριον αἶτημα τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης (²).

Οὕτως ὁ λεκτικὸς συνδυασμὸς : «Πολιτισμὸς καὶ ἀγωγή» ἔχει πολλαπλὴν ἢ ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον πολὺπτυχον καὶ πολυσχιδὴν σημασίαν. Ἡ ἀγωγή ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν οὐχὶ ἀπομεμονωμένον τι, κεχωρισμένον καὶ ἀμικτον γεγονὸς, ἀλλ' οὐσιώδη πολλῶ μᾶλλον περιοχὴν τῆς πολιτιστικῆς ζωῆς· ἡ ἀγωγή ἔχει χρεῖαν τοῦ περιεχομένου τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ τε παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος· πᾶντως ὁμοῦ πολιτισμὸς ἐκεῖ μόνον ὑπάρχει, ὅπου τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ προθύμως ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναλαμβάνεται καὶ ἴδιον αὐτῶν κτῆμα καθίσταται, ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτῶν καλλιεργεῖται καὶ διὰ συνεχοῦς προσωπικῆς δράσεως μεγεθύνεται καὶ πλουτίζεται. Ὑπόθεσιν τῆς ἀγωγῆς ἀποτελεῖ ἡ μέριμνα καὶ φροντίς περὶ τῆς ἐκτελέσεως ὑπὸ τοῦ τροφίμου πασῶν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων· ἀποτελεῖ συγχρόνως ἡ μέριμνα καὶ φροντίς αὕτη τὸ κάλλιστον ἔργον τῆς ἀγωγῆς, διότι αὕτη οὕτω μόνον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, τῆς μορφώσεως δηλαδὴ τῶν ἀνθρώπων, ἣτις ἐν τῷδε τῷ σημείῳ ἀκριβῶς συντελεῖται καὶ φανεροῦται, ὅτι δηλαδὴ τὸ ἄτομον ἀναπτύσσεται, ἐξελίσσεται καὶ πλουτίζεται ἐν τῇ οἰκειώσει κυρίως, τῇ

¹ Das Gesetz der ungewollten Nebenwirkungen in der Erziehung. Heidelberg 1962, σ. 57.

² Πρὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς ἐξῆς κυρίως ἐργασίας αὐτοῦ : «Kulturpathologie?» ἐν : Reden bei der feierlichen Eröffnung des Sommersemesters am 23. April 1947. Tübingen 1947, σσ. 18—41 (=Universität Tübingen, 87)· τὴν συλλογὴν : Kulturfragen der Gegenwart. Heidelberg 1953, 1956², 1961². Ἡ συλλογὴ αὕτη περιέχει τὰς ἐξῆς ἐργασίας : Die Kulturzyklentheorie und das Problem des Kulturverfalls.—Ist der moderne Kulturprozess noch lenkbar?—Gibt es heute in Westdeutschland eine Jugendideologie?—Forschung, Berufsbildung und Menschenbildung in der gegenwärtigen deutschen Universität.—Die moralbildende Kraft in unserem Zeitalter.—Festrede zur 2. Jahresfeier der deutschen Bundesrepublik. Ἡ προτελευταία ἐργασία τῆς συλλογῆς ταύτης : Die moralbildende Kraft in unserem Zeitalter ἀλλοίπαι ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ 1953 καὶ 1956². Ἡ πρώτη ἐργασία τῆς συλλογῆς ταύτης : Die Kulturzyklentheorie und das Problem des Kulturverfalls ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν : Sitzungsber. der Preuss. Akad. der Wiss. Phil.—hist. Kl. Jg. 1926, σσ. XXXV—LIX (=ἀνάτ., Berlin [1926])· μικρὰ περίληψις τῆς ἐργασίας ταύτης ἐδημοσιεύθη ἐν : Forschungen und Fortschritte 2 (1926) 85.

κτῆσει καὶ τῷ ἐξειδιασμῷ τοῦ περιεχομένου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν διαδικασίαν ταύτην ἀναπτύξει καὶ διαμορφώσει συνειδήσεως περὶ πολιτισμοῦ.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη θεμελιούται ἐπὶ τῶν ἀκολουθίων φιλοσοφικῶν ἐμπειριῶν.

1. Ὁ ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ τῷ χαρακτῆρι αὐτοῦ ὑπερατομικὸς πολιτισμὸς βεβαιούται καὶ καθίσταται ἀσφαλῆς ἐν τῇ ὑπάρξει, τῇ διαρκείᾳ καὶ τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ διὰ τοῦδε κυρίως τοῦ πράγματος, ὅτι δηλαδὴ οὗτος ἐκ νέου ἐκάστοτε ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ γίνεται κτῆμα αὐτοῦ.

2. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀγωγή ἀπεργάζεται ἢ ἐπανορθοῖ καὶ ἀποκαθιστᾷ τὸν συνδυασμὸν τοῦ ὑπερατομικοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τοῦ αὐτόμου, διαμορφοῖ αὕτη τὰ πλείστον ἀξία πνευματικὰ ἐκείνα ὄργανα τοῦ ἀνθρώπου, ἅτινα καθιστῶσι τοῦτον ἱκανόν, ὅπως κρίνη καὶ ἀποφαίνηται περὶ ἀναλήψεως καὶ ἀποδοχῆς ἢ ἀποκρούσεως καὶ ἀπορρίψεως διαφόρων περιεχομένων τοῦ πολιτισμοῦ.

3. Οὕτω δύνανται αἱ παιδαγωγοὶ μὲν, ὅπως συγκροτῶσι καὶ ἐπιτηδεῖως ἀπεργάζονται ἰδανικὰ μορφώσεως καὶ ὅπως ἀναλαμβάνωσιν εἶτα καὶ ἴδιον κτῆμα καθιστῶσιν αὐτά, οἱ τρόφιμοι δέ, ὅπως ὑπηρετῶνται βαθμηδὸν εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς εὐθύνης, ἥτις εὐρίσκει τὴν ἐκφρασιν αὐτῆς ἐν τῇ θέσει, ἣν ἐπὶ τοῦ προκειμένου λαμβάνει τὸ πρόσωπον.

Διὰ τῶν φιλοσοφικῶν τούτων ἀρχῶν συγκροτοῦνται παιδαγωγικοὶ κανόνες ὑψηλῆς ἀξιώσεως καὶ σοβαροῦ κύρους· τούτου ἕνεκα δέον, ὅπως προστεθῆ, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται εὐλόγως ἐν τῇ πραγματικότητι τοῦ βίου ὑποτάσσονται πολλαῖς διαβαθμίσεσι καὶ πολλοῖς περιορισμοῖς. Παρὰ τοῦ παιδαγωγοῦ ἀπαιτοῦνται κυρίως δύο πράγματα : τοῦτο μὲν ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐννοίας καὶ τῆς σαφοῦς παραστάσεως τῶν ἰδεωδῶν εἰκόνων, τοῦτο δὲ ἡ στροφή σώφρονος, συνεχοῦς καὶ ἀύπνου βλέμματος πρὸς τὸν κόσμον, ἐν ᾧ οὗτος ἐπιζητεῖ, ὅπως ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ παλαίων ἐναντίον πολλῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν ἀντιδράσεων.

Τὴν στενὴν σχέσιν καὶ συνάφειαν ὑπερατομικοῦ πολιτισμοῦ, ἀτομικῆς δραστηριότητος καὶ ἀποφάσεως τέλος περὶ τῶν ἀξιῶν, ἥτις ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν πάσῃ διαδικασίᾳ ἀγωγῆς, πολλάκις ὁ Spranger καὶ δὴ καὶ ἀναλαμβάνων ἐν τούτῳ τοὺς φιλοσοφικοὺς λογισμοὺς τοῦ Hegel παρέστησεν ὡς διαλεκτικὸν σύνδεσμον ἀντικειμενικοῦ καὶ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος, οὗ ὑπεράνω τίθεται οὗτος τὸ κανονιστικὸν καὶ ῥυθμοποιὸν πνεῦμα, τὴν ἐπικράτειαν τῶν ἀξιολογικῶν διακρίσεων.

Εἰ καὶ ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητος τυγχάνει ἡ σύγχρονος καὶ ἐνιαία δρᾶσις τῶν τριῶν τούτων πνευματικῶν δυνάμεων καὶ οὐδέποτε ἢ μία τούτων παρορᾶται ἐπ' εὐνοίᾳ τῆς ἄλλης ἢ ὠθεῖται εἰς τὴν ἀφάνειαν ἢ τίθεται τέλος ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐκτὸς ἰσχύος, κατέχει παρὰ ταῦτα τὸ ὑποκειμενικὸν πνεῦμα ἐν τῇ περιοχῇ τῶν σκοπῶν τῆς ἀγωγῆς πρωτεύουσαν θέσιν. Ὁ Spranger πρὸς θεμελίωσιν καὶ δικαίωσιν τῶν θεωριῶν αὐτοῦ τούτων γράφει σχετικῶς τάδε (1) :

¹ Das Leben bildet. Eine geistesphilosophische Analyse ἐν: Pädagogische Wahrheiten und Halbwahrheiten kritisch beleuchtet. Festgabe für Wilhelm Flitner zum 70. Geburtstag. Hrsg. von Eduard Spranger mit Beiträgen von Fritz

«Ὁφείλεται τῇ ἰδιορρύθμῳ συνθέσει τοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν βίου τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰς σκέψεις καὶ τὰς θεωρήσεις ἡμῶν πάντοτε ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς πλευρᾶς εἰς τὴν ὑποκειμενικὴν πάλιν πλευρὰν ῥιπτόμεθα καὶ ὅτι οὐδαμῶς δυνάμεθα, ὅπως νοήσωμεν τὸ ὑποκείμενον ἄνευ αἰσθητῶν ἀντικειμενικῶν ὄντων. Οὐδαμῶς νοεῖται προσωπικότης τις ἄνευ περιεχομένων πέρα πολλάκις τοῦ προσώπου χωρούντων οὐδὲ ὑπερπροσωπικόν τι ὄν ἄνευ ἐνότητος καὶ συνδέσμου μετὰ τοῦ «ἐγώ». Τῶν σχέσεων καὶ συνθέσεων τούτων δέον, ὅπως ἔχη τις ἀσφαλῆ γνῶσιν, ἂν θέλῃ, ὅπως κατασκευάσῃ ἀρραγῆς φιλοσοφικὸν θεμέλιον ἐπὶ προβλημάτων τῆς θεωρίας περὶ ἀγωγῆς.

Ἐν ταῖς δεῦρο κἀκεῖσε κινήσεσι τῶν ἐπιδράσεων διαφυλάσσεται παρὰ ταῦτα τῷ ὑποκειμενικῷ πνεύματι θέσις τις προτιμήσεως, πλεονεξίας καὶ ὑπεροχῆς. Ἐν πάσῃ περιοχῇ τοῦ βίου ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη θέσις τοῦ ὑποκειμενικοῦ πνεύματος στηρίζεται καὶ ἐρμηνεύεται διὰ τῆς ἐπαγωγῆς τοῦ ἐξῆς κυρίως αἰτίου, ὅτι δηλαδή μόνον τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔχει συνείδησιν καὶ αὐτοτέλειαν. Ἐν τῇ παιδαγωγικῇ περιοχῇ ὁμως προσεπέρχεται ἐπὶ τοῦ προκειμένου σημεῖόν τι λίαν σπουδαῖον ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου, τόδε :

Πᾶσα μεθοδικὴ ἀγωγή συντελουμένη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ἡγεσίαν ὁρισμένων κανόνων δέον, ὅπως ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν τόδε τὸ πρᾶγμα, ὅτι δηλαδή αὐτῇ ἀπαντᾷ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τροφίμου προσερχομένη ὁμόφρων τις διάθεσις καὶ τάσις. Ὁ τρόφιμος δέον, ὅπως αὐτὸς οὕτως ἐπιδειξῆται ὁπωσδήποτε τὴν τάσιν ταύτην ἄλλως πάντα τὰ ἐν χρήσει τιθέμενα μέσα πρὸς παιδαγωγικὴν ἐπ' αὐτὸν ἐπίδρασιν παραμένουσιν ἄκαρπα, μάταια καὶ ἀνωφελῆ».

Τοιαῦτα φρονῶν ὁ Spranger θεωρεῖ τὴν πρότασιν : «Ἡ ζωὴ μορφοῖ καὶ παιδεύει» ὡς ἐν μέρει μόνον ἀληθῆ. Ἐπάγεται σχετικῶς ἀμάχητα τεκμήρια : ⁽¹⁾.

«Τάξις περὶ ἡμᾶς οὐδαμῶς εἰσέτι κατὰ τινὰ ἄφυκτον ἀνάγκην δημιουργεῖ εὐτακτον καὶ κόσμιον ζωὴν ἄγαθὸν καὶ χρηστὸν περιβάλλον οὐδαμῶς εἰσέτι κατὰ τινὰ ἄφυκτον ἀνάγκην δημιουργεῖ καλὴν ζωὴν. Ὁ τρόπος ἐκεῖνος εὐέλπιδος πάντοτε κρίσεως περὶ τῶν ἀνθρώπων εἶναι οὐχὶ ἀκριβῆς καὶ ὀρθὸς καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀπαράδεκτος. Ἐν μέσῳ ἠθικοῦ περιβάλλοντος ἐκρήγνυται πολλάκις ἡ ἀμαρτία, ἡ πονηρία καὶ ἡ κακότης».

Ἐκ τῆς βεβαιώσεως τῶν ἀληθειῶν τούτων συνάγει ὁ Spranger τόδε τὸ ἀμάχητον συμπέρασμα, ὅτι δηλαδή τὸ κρίσιμον σημεῖον ἐν πάσῃ παιδαγωγικῇ διαδικασίᾳ κεῖται ἐν τῇ περιοχῇ οὐχὶ τοῦ ὁμαδικοῦ, τοῦ ἐπὶ τὰ ἔξω προβεβλημένου, τοῦ ὑπερατομικοῦ καὶ οὕτως ἀντικειμενικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τοῦ ὑποκειμενικοῦ κυρίως πνεύματος παιδαγωγοῦ τε καὶ τροφίμου.

Μετὰ τοῦ «πολιτισμοῦ» καὶ τῆς «ἀγωγῆς» συνάπτει ὁ Spranger στενῶς

Bl ä t t n e r [u. a.]. Heidelberg 1959, σ. 118 (ἐν ἀρχῇ τοῦ καφ. VI : Der Primat des subjektiven Geistes). Πρὸς τὴν τελευταίαν ἐργασίαν τῆς συλλογῆς : P e s t a l o z z i s Denkformen. Heidelberg 1959², σσ. 117—149 : «Das Leben bildet». Analyse von P e s t a l o z z i s «Schwanengesang».

¹ Αὐτ., σ. 122.

τὸν «ἀνθρωπισμόν», ὃν ἐν πολλοῖς τῶν ἔργων αὐτοῦ περιέγραψεν ὡς ἐνότητα ἀτομικότητος, καθολικότητος καὶ ὁλότητος. Ἐν ἀρχῇ λόγου τινὸς ἐν Βέρνη τῷ 1952 ἐκφωνηθέντος ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐτησίας συνόδου τῆς «Διεθνoῦς Ἀκαδημίας πολιτισμοῦ τοῦ πνεύματος» (Internationale Akademie für Geisteskultur) καὶ ἀναφερομένου εἰς τὸ θέμα : «Ἀγωγή πρὸς τὸν ἀνθρωπισμόν» (1), βεβαιοὶ δὲ Spranger τὴν συνάρτησιν ταύτην. Δυσχερὴς εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς ὑφῆς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Σχετικῶς λέγει ὁ Spranger τάδε :

«Πάντως οὐχὶ οὕτως ἔχει τὸ πρῶτον, ὡς ποτε τοῦτο ὑπελάμβανε τῇ διανοίᾳ ὁ Rousseau, ὅτι δηλαδὴ μόνον μακρὰν ποῦ τῆς δηλητηριώδους πνοῆς τοῦ πολιτισμοῦ δύναται τις, ὅπως δεόντως μορφώσῃ καὶ παιδεύσῃ τὸν «καθαρὸν ἀνθρώπου», ἵνα ὑστερον ὁδηγήσῃ αὐτὸν εἰς τὸν πραγματικὸν κόσμον τῶν ἔργων καὶ τῶν ἀγῶνων τοῦ βίου. Ὁ γνήσιος καὶ ἀληθὴς ἀνθρωπισμὸς δύναται, ὅπως ἐξελιχθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ, μόνον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ ἐν αὐτῷ πάλιν δύναται οὗτος, ὅπως ἐξετασθῆ, ἐλεγχθῆ καὶ δοκιμασθῆ. Ὁ ἀνθρωπισμὸς οὐδαμῶς ἀποτελεῖ ὑπόθεσιν τινα, ἥτις δύναται, ὅπως χωρισθῆ πῶς καὶ μονωθῆ τοῦ βιωτικοῦ συνδέσμου μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἐποχῆς τινος».

Ὁ ἱστορικῶς παραδεδομένος κόσμος τοῦ πνεύματος ἀποτελεῖ κατὰ Spranger τὸ εὐρὺ καὶ ἀρραγὲς θεμέλιον τῆς ἀγωγῆς. Ἀποτελεῖ ἔργον τῆς ἐπιστήμης, ὅπως ἐν πάσῃ ἐπὶ μέρους περιοχῇ τοῦ πνεύματος ἐν ἀσφαλεῖ ἐκάστοτε καθιστᾷ καὶ διασφύζει τὴν ὑπαρξιν καὶ οὐσίαν αὐτῆς καὶ ὅπως ἐπαυξάνῃ περαιτέρω τὴν ὑπαρξιν ταύτην διὰ τῆς ἰδίας αὐτῆς ἐργασίας πρὸς γνῶσιν τῶν πραγμάτων καὶ κατανόησιν αὐτῶν. Ἀναφορικῶς πρὸς ταῦτα διακρίνεται τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς διὰ τοῦδε τοῦ πράγματος κυρίως, ὅτι δηλαδὴ αὕτη ὁρμᾶται βεβαίως ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἐν ἀκινδύνῳ ἀσφαλεῖ καταστάντος περιεχομένου τοῦ κόσμου τοῦ πνεύματος καὶ ἐκ τῆς γνώσεως περαιτέρω αὐτοῦ, ἐκλέγει ὁμως αὕτη αὕτη τὰς ἐπικρατείας καὶ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα κατάλληλα καὶ ἀρμόδια εἶναι, ὅπως προάγωσι τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν παιδείαν τοῦ ἀνθρώπου, τ.ἔ. τὸν ἀνθρωπισμόν. Οὕτω διατελεῖ ἐν τῷ παρόντι ἡ ἀγωγή ὑπὸ τὸ κράτος δυσχερῶν καὶ ἐκτάκτως περιπεπλεγμένων προϋποθέσεων καὶ συνθηκῶν. Εἰ ἐν τινι ἐποχῇ κατορθοῦται, ὅπως μετὰ τὸν καθορισμὸν ἐνὸς μόνου εὐρέως δεσπόζοντος ἰδεώδους ἐπι-

¹ Erziehung zur Menschlichkeit ἐν : Die Berufliche Ausbildung. 1958, σσ. 145—155 καὶ : Die Deutsche Berufs- und Fachschule 49(1958) 705—715. Ἐπανειλημμένως κατόπιν ἐδημοσιεύθη ἡ ἐργασία αὕτη, ἥτις ὡς πρώτη μὲν ἐν τῷ κοινῷ ἔργῳ : Spranger, Eduard : Erziehung zur Menschlichkeit. | Amstutz, Jakob : Die Idee der Akademie und die Bildung zur Menschlichkeit. Schwarzenburg, Schweiz (1954) (=Pro humanitate. 2). (Spranger) : σσ. 1—12, ὡς τελευταία δὲ ἐν τῇ συλλογῇ : Pädagogische Perspektiven. Beiträge zu Erziehungsfragen der Gegenwart. 8. Aufl., erw. um den Vortrag «Erziehung zur Menschlichkeit». Heidelberg (1955). (1956⁴). 1958⁵. (1960⁶), ἥτις περιέχει τὰς ἐξῆς ἐργασίας : Macht und Grenzen des Einflusses der Erziehung auf die Zukunft. —Fünf Jugendgenerationen 1900—1949.—Innere Schulreform.—Die Volksschule in unserer Zeit.—Die Fruchtbarkeit des Elementaren.—Grundstile der Erziehung.—Erziehung zur Menschlichkeit. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐξεδόθη ἐν Heidelberg τὸ πρῶτον μὲν τῷ 1951, τὸ δεύτερον δὲ τῷ 1952, ἐν αἷς ὁμως ἐλλείπει ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία.

διώκωμεν τὴν ἐπιτυχίαν ἐνὸς μόνου πάλιν σκοποῦ ἐν τῇ ἀγωγῇ, τότε εἶναι ἡμῖν εὐκόλον, ὅπως ἐκλέγωμεν τὰ ἀγαθὰ τῆς μορφώσεως καὶ τῆς παιδείας καὶ ὅπως συνομολογῶμεν τοῖς ἄλλοις περὶ τῆς ἐπιτελέσεως καὶ ἀπεργασίας τῆς ἐκλογῆς ταύτης ἢ τοῦλάχιστον πειστικῶς ἀναπτύσσωμεν αὐτοῖς τὸν λόγον καὶ τὰ αἷτια τῆς ὀρθότητος αὐτῆς.

Ἡ παροῦσα σύνθεσις καὶ διάταξις τῆς κοινωνίας, ἣτινι ἀντιστοιχεῖ πολυσχιδῆς τις καὶ πολυμερῆς πνευματικὴ κατάστασις, οὐδαμῶς ἐπιτρέπει τοῦτο. Οὐδεμία διαμαρτυρία καὶ οὐδεμία ἀντίδρασις ἐξαρκεῖ πρὸς σύστασιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ αὐστηρὸν καθορισμὸν ἐνιαίου τινὸς καὶ ἀδιασπάστου σκοποῦ ἐν τῇ ἀγωγῇ. Ἐννοεῖται, ὅτι τοῦτο σήμερον μόνον ἐν ὀλοκληρωτικῷ τινι κράτει δύναται, ὅπως ἐπιτευχθῆῖ ἐκεῖνος ὁμοῦς, ὅστις ἀρνεῖται τὴν ἀποδοχὴν τοιοῦτου τινὸς κρατικοῦ τύπου, οὐδαμῶς δύναται, ὅπως ἐπιδιώκῃ συγχρόνως ἐνότητά ἐν τῇ μορφώσει καὶ τῇ ἀγωγῇ. Ἐκεῖνος πάλιν, ὅστις ἐπιθυμεῖ τὴν διατήρησιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τάξεως δημοκρατικῆς καὶ ἐλευθέρως, ὀφείλει, ὅπως χωρήσῃ τὴν ἀτερεπῆ καὶ ἐξ ἐπόψεως παιδαγωγικῆς ἐργασίας πολλῶν δυσχερεστέραν ὁδὸν ἐκείνην, ἐφ' ἧς οὐδαμῶς δυνήσεται, ὅπως διαφύγῃ τὸν ἐπίπονον καὶ ὀδυνηρὸν ἀγῶνα πρὸς ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν τῶν ἰδεωδῶν μορφώσεως, τὴν προσωπικὴν δηλαδὴ ἀπόφασιν πρὸς εὐτολμὸν καὶ ἀδίστακτον ἐν μέσῳ πολλῶν ἀντιδράσεων καὶ ἀντιξῶν τραχυτήτων καὶ ἀνωμαλιῶν καθορισμὸν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἄπαξ ἔτι μετὰ τοῦ Spranger εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ, εἰς τὸ Βερολῖνον δηλαδὴ, ἵνα ἐκεῖ πάλιν, ὅθεν ἠρξάμεθα, κατακλείσωμεν τὸν παρόντα ἔπαινον τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ σοφοῦ, τοῦ σεβαστοῦ καὶ προσφιλοῦς διδασκάλου.

Τὸν Spranger ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἰδιαίτερος πάντοτε εἴλκυε ἡ μορφὴ ἐκεῖνου, ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ τῷ προαστίῳ τοῦ Βερολίνου, ἐν ᾧ οὗτος διῆλθε τὰ παιδικὰ αὐτοῦ ἔτη, τῇ Friedrich—Stadt: Φρειδερίκος ὁ μέγας—Friedrich der Grosse. Εἰς τὸν φιλόσοφον τοῦτον τοῦ Sanssouci ἀναφέρεται ἔργον τι τοῦ Spranger ἐπ' ἐσχάτων ἐκδοθὲν καὶ κυκλοφορηθὲν ⁽¹⁾. Ἡ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Spranger μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς βαθυνοίας καὶ ἀκριβείας γινομένη ἀνάλυσις τῶν συγγραφῶν καὶ τῶν ποιημάτων τοῦ ἐστεμμένου ἡγεμόνος τῆς Πρωσίας καταδεικνύει, ὅτι ταῦτα οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι μετὰ τῆς μεγάλης ἐποχῆς τῆς ἰδεαλιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Βερολίνου καὶ κατ' ἀκολουθίαν μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν λογισμῶν καὶ κατευθύνσεων αὐτοῦ τούτου τοῦ Spranger, ὅτι δὲ Φρειδερίκος ὁ μέγας, μαθητῆς κυρίως Μάρκου τοῦ Αὐρηλίου καὶ τοῦ γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ, ἀναπτύσσει πολλῶν μᾶλλον ἐν αὐτοῖς μετ' ὀλίγων φίλων ἐν μέσῳ ἀτμοσφαιρας ποιήσεως καὶ μουσικῆς στωικῆν τινα διδασκαλίαν καταφρονήσεως τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχομεν προφανῶς ἐνώπιον ἡμῶν σημεῖα οὐχὶ κυριαρχίας καὶ δεσποτείας τῶν φιλοσοφικῶν στοχασμῶν τοῦ Φρειδερίκου ἐπὶ τοῦ κρατικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἀλλ' ἰδιωτικῶν πολλῶν μᾶλλον ἀπασχολήσεων καὶ διατριβῶν τοῦ Πρώσου ἡγεμόνος ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Sanssouci, ἐν αἷς τὰ κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ προβλήματα τοῦ ἔθνους ἢ τὰ προσωπικὰ διαφέροντα

¹ Der Philosoph von Sanssouci. Heidelberg 1962.